

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Rytterskolen

Medlemsblad for

KARLEBO LOKALHISTORISKE FORENING

www.lokalhistoriske-forening.dk
16. årgang nr. 4. Vinter 2022 - 2023.

Karlebo Lokalhitoriske Forenings medlemsblad, 'Rytterskolen' udkommer så vidt muligt 4 gange årligt og udsendes primært til foreningens medlemmer.

Indhold

- S. 3: Formanden har ordet.
- S. 4: Byrådet lukker Fredensborg Museum.
- S. 5: Foreningens bestyrelse.
- S. 6: "Den saakaldede Kirke."
Nivås galejhavnskirke.
- S. 16: Brønsholmsdal. Lemmernes medicin.
- S. 23: Landsbyens Organisation.
- S. 25: Julestormen 1902.
- S. 28: "Rytterskolen" på nettet.

Forside billede

Fredensborg Museum

Foto: Torben Michaels.

Redaktør: Flemming Jappsen – Holtebakken 49 -2990 Nivå

Tlf.: 5124 5338 – fl.jappsen@gmail.com

Layout/grafik: Jens Erik Christiansen – Åtoften 131, 2990 Nivå

Tlf.: 4144 4062 – jensec2990@gmail.com

Tryk: 500 eksemplarer,

ISSN: 1904-853X

Deadline for næste udgave af medlemsbladet er 1. marts 2023.

Materiale til redaktøren modtages gerne elektronisk.

Eftertryk er tilladt efter aftale med redaktøren.

Formanden har ordet

2022 – et godt, men også et dårligt år!

Først det gode. – Det har været et ganske godt år med en pæn deltagelse i de forskellige arrangementer. Corona-pandemien kom heldigvis ikke til at gribe forstyrrende ind i afviklingen.

Den 24. november afholdt vi det sidste af i alt 6 foredrag, og kunne se tilbage på et deltagerantal ved foredragene på mellem 60 og 70. Og vores bustur til Andelslandsbyen Nyvang ved Holbæk blev også en succes, med en fyldt bus og glade og tilfredse deltagere.

Mindedagen og hyldestdagen i Karlebo Kirke og på kirkegården, for vore udsendte samt døde soldater, havde også et deltagerantal, der svarede til tiden før Coronaen. Og mens vi er ved Karlebo Landsby, så havde byvandringen her et helt overraskende stort deltagerantal. Vi fornemmer, at der er en stor – og måske endda voksende – interesse for vores lokale historie?

Vi lægger i bestyrelsen bl.a. stor vægt på demokratiet i foreningen, så derfor glædede det os ligeledes meget, at generalforsamlingen i 2022 kunne afvikles med et flot deltagerantal på hele 75.

I den kommende tid er en af bestyrelsens vigtigste opgaver – efter et vellykket 2022 – nu at sammensætte et program for 2023. Det vil blive udsendt i løbet af januar måned. Skulle nogle af jer medlemmer have forslag til programmet, er I velkomne til at sende dem til mig på mail: niels.storgaard@email.dk.

Og så til det dårlige. – Da Fredensborg Byråd her i efteråret havde vedtaget sit budget for de kommende 4 år, kunne vi i bestyrelsen konstatere, at der ikke længere vil blive afsat penge til en ansat på Fredensborg Museum. Det betyder, at museet må lukke, da det næppe vil være muligt at finde nogle frivillige til at drive museet. Læs mere herom på de næste sider.

Hermed ønskes I alle en glædelig jul samt et godt nytår! –

På gensyn i 2023!

Med venlig lokalhistorisk hilsen

Niels Storgaard Simonsen

Byrådet lukker Fredensborg Museum

Af Niels Storgaard Simonsen, formand

Det er, hvad konsekvensen bliver med det budget, som byrådet her i efteråret har vedtaget. De sidste 2 år har der været normeret en halv stilling på museet. Tanken var, at denne stilling på et tidspunkt skulle opnormeres til en fuldtidsstilling. Men dette kommer altså ikke til at ske, for bevillingen til en ansat på Fredensborg Museum i Avderød er nu fjernet.

Før vedtagelsen af budgettet skrev Kulturforvaltningen til kommunens to lokalhistoriske foreninger og forespurgte, om disse kunne stille med frivillige til at varetage driften af museet fremover. Begge foreninger svarede, at dette ikke var muligt. Svarene blev forelagt for både Kulturudvalget og Byrådet.

Alligevel fastholdt såvel Kulturudvalget som hele Byrådet, at museet fremover skal drives alene ved hjælp af frivillige. – Byrådets medlemmer mener åbenbart, at det at drive et museum kun består i at indfinde sig ved åbningstiden, låse op, tænde lys samt lukke gæsterne ind og ud?

Men, der er masser af andre praktiske gøremål, når man skal drive et museum. Det handler også om lys, vand, varme, rengøring, brandberedskab, forsikringer, vedligeholdelse inde og ude, anskaffelse af inventar, skoletjeneste, rundvisninger, skadedyrsbekæmpelse, kontrol af fugtighed og temperatur, budget og regnskab samt meget andet.

Men helt særligt gælder for et museum, at der skal tages imod de genstande, som borgerne evt. donerer til museet. Genstandenes relevans for museet skal vurderes. Modtages de, skal de måske konserveres, og de skal registreres og magasineres. Og endelig skal der laves særudstillinger, der belyser dele af den lokale historie. 10 særudstillinger har foreningen lavet siden 2009, og mere end 20.000 gæster, herunder flere tusinde skolebørn, har besøgt museet i denne periode.

Det er rystende, at formanden for Kulturudvalget, Ulla Hardy-Hansen, og ligeledes at formanden for museets bestyrelse, Hanne Berg,

sammen med hele Byrådet, uden videre har stemt for budgettet, der reelt vil betyde en lukning af museet.

Fredensborg Kommune har 42.000 indbyggere, og vi bliver den eneste kommune af den størrelse i hele Danmark, der ikke har sit eget historiske museum. Hillerød Byråd har de sidste mange år hvert år bevilget millioner til drift af Bymuseet med en række fuldtidsansatte. I Hørsholm Kommune, der blot har 25.000 indbyggere, har byrådet siden 1984 ligeledes bevilget millioner til drift af Hørsholm Egns Museum med en række fuldtidsansatte. Og Hørsholm Byråd planlægger endda at betale for en udvidelse af museet i nogle af de tomme bygninger fra Jagt- og Skovbrugsmuseet!

Byrådets handlemåde er en hån mod de mange engagerede medlemmer af Karlebo Lokalhistoriske Forening, der siden 1976 har knoklet for at opbygge og drive et historisk museum. Et museum, der ved overgivelsen til Fredensborg Kommune, den 1. januar 2021, havde en lang række udstillinger af en høj faghistorisk kvalitet. Samt en værdifuld samling af flere tusinde historiske genstande.

Foreningens bestyrelse 2022.

Formand:

Niels Storgaard Simonsen tlf: 2341 5440 niels.storgaard@email.dk

Næstformand:

Anna-Sophie Simony Dalgaard tlf: 2927 1928 asdagaard@outlook.dk

Kasserer:

Brita Gersner tlf: 4914 4289 b.gersner@gmail.com

Øvrige bestyrelsesmedlemmer:

Merete Gøtzche tlf: 4828 0555 m.go@outlook.dk

Flemming Jappsen tlf: 5124 5338 fl.jappsen@gmail.com

Peter Aarby tlf: 4914 5281 paarby@post.tdcadsl.dk

Henrik Teileskov tlf: 4914 3752 teileskov@post.tele.dk

Suppleant 1 og webmaster:

Bjørn Sandberg tlf: 6130 2980 bjoern.sandberg@gmail.com

Suppleant 2:

Jan Uldal Niemann tlf: 7170 6383 niemann@kabelmail.dk

"Den saakaldede Kirke". Nivås galejhavnskirke.

Af Bjørn Westerbeek Dahl, fhv. museumsinspektør

I 1753 indledtes anlægget af Nivå Galejhavn efter grundige undersøgelser af, hvor på den sjællandske Øresundskyst, man bedst kunne imødegå svenskernes oprustning i Landskrona, hvor en tilsvarende havn havde været under opførelse siden 1749. Det betød, at en kommando på ca. 200 mand, bestående af matroser fra Søetaten og et kontingent soldater fra Landetaten i de følgende år opholdt sig i Nivå fra maj til oktober.

Det var et stort antal folk, der dermed var samlet på ét sted, hvor der kun boede få mennesker, og det gav provsten i Lyng-Kronborg Herred, Vilhelm Ulrich Frederiksen Piper fra Sankt Mariæ Kirke i Helsingør, anledning til at bekymre sig om folkenes gejstlige betjening. Han skrev til sin foresatte, biskop Peder Hersleb, om sagen og kom med den tanke, at de kunne betjenes fra hans kirke. Selvom kirken var tysksproget, tilbød han overraskende nok, at også dansksprogede kunne betjenes. Biskop Hersleb mente imidlertid, at det ville være bedre, om kun de tysksprogede søgte Sankt Mariæ, og sognepræsten i Karlebo kunne så tage sig af de dansksprogede. Var det for meget for ham alene, kunne præsterne i Lyng-Kronborg Herred på skift tage til Nivå og prædike for folkene.¹⁾

Admiralitetet, der stod som bygherre for galejhavnen, var ikke begejstret for disse planer. Man mente her, at i hvert fald de, der var tilknyttet Søetaten, jo i forvejen søgte Holmens Kirke i København, og det kunne de da blive ved med, hvis de ikke ønskede at gøre brug af Karlebo Kirke. Admiralitetet mente heller ikke, at der ville blive tale om bryllupper og barkedåb, for bryllupper forgik jo normalt i brudens hjemsgn, og barkedåb ville den overvejende mandlige gruppe heller ikke få brug for. Det var en fejlvurdering, for Karlebo Kirkebog

vrimler med indførsler fra de udkommanderede folk i Nivå, der viser, at de tydeligvis havde familien med.²⁾ Admiralitetet var heller ikke begejstret for forslaget om at fordele prædikedagene på herredets præster, da det tydeligvis ville være besværligt for dem. Alligevel blev biskoppens forslag herom konfirmeret af kongen ved en resolution den 27. august 1753.³⁾

Det kan ikke overraske, at præsterne i herredet protesterede imod den afgørelse, og det lykkedes dem at få ændret beslutningen, så det var den lokale præst i Karlebo, der skulle betjene folkene i Nivå, idet man dog antydede, at han kunne få en kapellan som medhjælp. En sådan ville Søetaten dog ikke betale, og præsten i Karlebo blev således ene om at betjene folkene.⁴⁾ Der er heller ikke antydning af, at Piper i Helsingør kom til at betjene nogen fra Nivå.

Det betød imidlertid ikke, at Karlebo Kirke skulle lægge plads til folkene om søndagene. Det ville også have været upraktisk, ikke blot som følge af afstanden fra Nivå til Karlebo, men også på grund af det store antal kirkegængere, der ville fylde Karlebo Kirkes ca. 300 pladser, idet soldater og matroser jo havde pligt til at gå til gudstjeneste hver søndag, og det ville være blevet kaotisk, hvis ca. 200 mand med familier også mødte op her.⁵⁾

Problemet var ikke ganske let at løse: I første omgang benyttede man sig af værelser i Nivå gamle krobygning, der i 1753 var blevet erhvervet med det formål at bruge den til boliger for galejhavnens officerer og faste betjente. Her var der imidlertid ikke lokaler, der var store nok til alle, og i stedet forsøgte man at afholde gudstjeneste udendørs. Selvom arbejdsstyrken som omtalt kun var i Nivå om sommeren, kunne vejret være imod udendørs arrangementer, og det nævnes, at man i 1754 brugte et soltelt fra et af flådens skibe til at beskytte soldater og matroser. Regn og rusk "incommoderede" dog folkene, og det hændte, at solteltet blæste om. Den kommanderende officer C.O. Willars foreslog derfor den 27. juli 1754 sin foresatte kommandørkaptajn og navigationsdirektør Frederik Wegersløff, der havde det overordnede ansvar for byggeriet, at man opførte en

kirke af forhåndenværende affaldstømmer samt 720 brædder, der ikke kunne bruges til andet. Bygningen skulle være billig, og man kunne, mente Willars, få vinduer m.v. leveret gratis fra Holmen.⁶⁾

Wegersløff gav hurtigt sin tilladelse, og allerede onsdag den 7. august 1754 var 6 mand i gang med at udtage egnet tømmer på 5-6 alens længde på materialpladsen. I de følgende dage blev der hugget tømmer – tydeligvis når der ikke kunne arbejdes med andet.⁷⁾ Den 20.-21. i samme måned blev tømmerkonstruktionen rejst, og i de følgende dage opsattes spær til tagværket. Fra den 26. blev bygningen beklædt med brædder. Materialskriverens dagsedler giver yderst detaljerede oplysning om antallet af arbejdsfolk ved byggearbejdet og ikke mindst udleveringen af brædder og søm i et stort antal. Den 9. september omtales ”den nyindrettede kirke”, hvor der nu blev opslået bænke til at sidde på og sat bånd op under bjælkerne med en arbejdsindsats på 24 mand. Bygningen blev dog stadig beklædt med brædder med 6 mand de følgende dage. Den 16. september blev der gjort døre, og den 18. kom der flere bænke til af spildbrædder fra materialpladsen og fra en gammel kostald, der nu blev revet ned. Arbejdet med bænke fortsatte den 21.

Den 15. september havde Willars rekvireret 18 vinduesrammer fra Holmen og bedt om, at de var ens af størrelse, da kirken nu var så vidt, at de kunne sættes i.⁸⁾ De var kommet den 23. og blev sat i de følgende dage, hvor der også arbejdedes med døre. Selvom kirken derfor synes at nærme sig fuldendelse, blev der arbejdet på den så sent som 28. oktober, hvor der igen blev indsat bænke og taget beklædt med brædder. Den 4. november optræder en fløjstang og en fløj ”paa spiret”.

Her i efteråret og vinteren var en færdiggørelse ikke aktuel, men man kunne efter behov arbejde på bygningen. Selv spiret synes først at være blevet færdigt i foråret, for den 12. februar 1755 blev der brugt 100 3-tommers grove søm til det. En prædikestol kom til den 14. februar, bestående af en ophugget pommersk bjælke på 5 alens længde og to på 3-4 alens længde. I april blev der igen arbejdet på kirkespiret, der åbenbart ikke var blevet færdigt. Den 21. var man igen i gang med det og fik sat dækplader på taget og lister omkring vinduerne. Endelig blev

Der findes ingen afbildninger eller lignende af galejhavnskirken, men en trækirke med spåntag i Ittoqqortoormiit/Scoresbysund på Grønland, opført så sent som i 1928-29, kan måske givet et indtryk af, hvorledes den har set ud. Kirken i Nivå var dog tjæret. Den havde et spir, måske som tagrytteren i den grønlandske kirkebygning.

Fotograf af Sophie Petersen, 1928. Nationalmuseet.

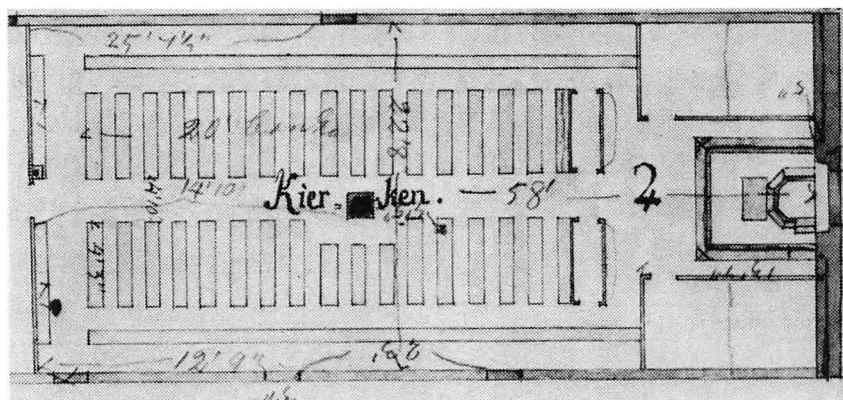
hele bygningen blev tjæret med anvendelse af 3 tønder tjære den 16. juni 1755. Da var kirken vel taget i brug, men der kendes intet til en egentlig officiel indvielse af bygningen.

Den lange opførelsestid fra august 1754 til juni 1755 afspejler den omstændighed, at kirkebyggeriet ikke var højt prioriteret, selv om den stille periode om vinteren har sin del af forklaringen.

Den 17. maj 1756 blev der optaget et inventar over de bygninger, der hørte til Søetatens landgrund, og her er kirken med.⁹⁾ Den beskrives således: Kirken, som er af tømmer med tag og to kviste er beklædt med brædder. Hertil findes en prædikestol af træværk med bogstol et lille tralværk (tremmevæg). En lukket stol med dør, bæk, der er skænket af birkeskriver Lars Skive. 8 bænke med ryg- og sidestykker, 30 enkelte bænke, 16 [!] vinduer, hvoraf 8 er beslået med hængsler, og hjørnebånd. For kirken på vestre ende findes to halvdøre og karme med skubrigler. På søndre side findes et vognhaus med bæk. I huset to døre. På kirken er der et tårn af tømmer, be-

klædt med brædder. Der er et anker i tårnet og 1 spir af jern og 1 fløj.

Det giver indtryk af en ganske stor kirkebygning uden større udstyr og – hvilket er bemærkelsesværdigt for en kirke – uden at der er nævnt noget så selvfølgelig som et alterbord eller nadverudstyr. Der nævnes heller ikke en kirkeklokke, men i nærheden stod dog en klokkestabel med en klokke, der kaldte folk til arbejde. Den er rimeligvis også blevet brugt, når præsten skulle prædike. Alterkalk og disk til nadveruddeling kan præsten have taget med fra sognekirken, som det normalt skete, når præster skulle afholde gudstjeneste uden for de normale rammer. Men man aner, at kirken mere har haft karakter af et bedehus end en kirkebygning i ordets egentlige betydning. Belysning i form af lysekroner eller lysestager nævnes heller ikke. Det er vel derfor, at man også ser udtrykket ”den saakaldede kirke” brugt om bygningen, der dog i daglig tale og også i f.eks.

Både galejhavnskirken fra 1754/55 og den planlagte kirke i det projekterede søfort har næppe afvejet meget fra tilsvarende kirkerum fra tiden. Her ses Samuel Christoph Geddes tegning af kirken i det københavnske stokhus' slavehus, der blev opført efter hans forslag i 1741. Grundplanen er ganske simpelt 16 rækker kirkestole på hver siden af midtergangen. Øverst nærmest alteret to stole til mere betydelige personer, som f.eks. i Nivå Lars Skive, der jo have en ”lukket stol” i kirken. Tegning i Ingeniørkorpsets historiske tegningssamling, I-09-01, Rigsarkivet.

inventaret fra 1756 betegnes som ”kirke”.

I de følgende år hører man forbløffende lidt om kirken: Der slås løse brædder fast på væggene og tage tjæres et par gange, men ellers intet. I et inventar over ubrugelige materialer fra 31. december 1757 ses kirken brugt til opbevaring af en del tømmer i et omfang, der på dette tidspunkt synes at udelukke en gejstlig brug.¹⁰⁾ Også senere høres om oplag af diverse materialer i kirkebygningen. I begyndelsen af 1758 omtales en matros, der døde af kulde på Ullerød Mark på vej hjem fra gudstjeneste i Karlebo, og det synes at bekræfte, at den lille kirkebygning i Nivå da var opgivet. Netop med slutningen af arbejdsæsonen i midten af oktober 1757 ophørte udstationeringen af det store antal matroser og soldater, da galejhavnen var færdig, og det har vel været en passende anledning til at finde anden anvendelse for bygningen.

Det kan undre, at der i forbindelsen med ændringen intet nævnes om hvorledes man løste problemet med de funktioner, der var henlagt til kirkebygningen. Men som omtalt var antallet af folk, der var tilbage, ikke flere, end at de som andre i Karlebo Sogn måtte op-søge sognekirken for at høre prædikenen og – som tidligere – blive døbt, gift og begravet dér.

I 1761 var det så slut med selve kirkebygningen: Forudsætningen for en galejhavn var også ved at skride: Svenskerne var kørt fast med deres byggeri i Landskrona, og rimeligheden af en dansk galejstyrke blev draget i tvivl. Der kom derfor aldrig gang i byggeriet af den befæstning, der skulle sikre havneanlægget, og galejhavnsbyggeriet må betegnes som et vildskud i forsvaret af Nordsjælland.

Galejhavnen blev dog vedligeholdt frem til 1767, og det betød, at man fortsat havde materialer liggende i Nivå. Her var et gammelt materialhus i sommeren 1761 så faldefærdigt, at man så sig om efter en erstatning: Der var to muligheder: Man kunne bruge et gammelt marketenderhus, eller også kunne ”den saakaldede kirke” endelig ombygges til opbevaring af større mængder materialer.

Den 21. juni 1761 beordrede Wegersløff så Willars afløser, F.E.

Stibolt, flådehavnens faste håndværkere samt en tækkemand til at vurdere, hvilken af de to bygninger, der kunne være egnet til materialopbevaring i større stil.¹¹⁾ Af ordren fremgår det, at Wegersløff havde kik på kirken, da den var nyest. Man skulle dog undersøge, om spærværket kunne genbruges, men i hvert fald kunne man bruge bænke og andet inventar til skodder for nyindretningen. Tækkemanden skulle med, da man mente, at materialhuset skulle forsynes med stråtag i stedet for tagbrædderne, der i stedet skulle bruges som etageadskillelse i kirken. Loftsetagen skulle så belyses med lysindfald fra en kvistluger. Indlæggelsen af et loft i bygningen, viser i øvrigt, at kirkerummet ikke har haft et loft, men stået åbent op til tagspærreerne.

Den 11. juli afleverede så håndværkerne deres vurdering af kirkebygningen: Fodstykkerne med påklædte brædder på bygningens langside og med brædder, der var stukket direkte i jorden, var godt nok rådne, men det kunne let afhjælpes, hvis man lagde fundamentsten under dem og sikrede bortledning af vand. Til øvrige reparationer af selve bygningen skulle der blot bruges nogle få brædder. Arbejdet ville kunne udføres af et par tømmermænd. Tækkemand Ole Larsen mente, at stråtaget med sine 14 fag og gavlen med loftkvisten ville koste godt 100 rdlr., inkl. 20 lægter til underlag m.m.

Håndværkernes vurdering af kirken var dens dødsdom: Få dage senere, den 15. juli godkendte Admiralitetet ændring af kirken til materialhus og bevilgede midlerne til pålægning af stråtag.¹²⁾ Ombygningen fandt sted de følgende uger, og galejhavnskirken blev dermed endeligt omdannet til materialhus.

I april måned 1762 opgjorde Stibolt, hvad der var sket i Nivå siden januar 1761, og her opremses afgangene af materialer fra den tidligere kirkebygning. Det drejede sig om følgende sager:¹³⁾

Afgang: Taget, der var af brædder, tilligemed de to kviste, bestående af 6 fag i længden og 3 i bredden; en prædikestol af træværk med bogstol og et lille tralværk; 8 bænke med ryg- og sidestykker, 30 enkelte bænke, tårn af tømmer, beklædt med brædder. En del af

materialerne var rådne og brugt til småtømmer.

Tilgang: Et stråtag med en kvist i den vestlige ende med loftslem, 2 stabelhængsler, 2 stabler, 1 haspe, 2 kramper; et loft på 8 fag, lavet af de nedrevne brædder; trappe med 10 trin hertil; 1 galge af 3 stolper og et mindre hejseværk; 10 vinduesskodder med 10 kroge og 20 kramper; 1 kulkiste til stenkul.

Mere skulle der ikke til for at transformere en hastigt opført, billig kirkebygning til et brugbart materialhus.

Kirkebygningen optræder ikke på nogle af de kort, der er bevaret fra galejhavnstiden, og dens præcise beliggenhed kendes derfor ikke. Men i og omkring den gamle kro fandtes en del bebyggelse. De ses af kort, der viser galejhavnens landanlæg. Men hvad der var stalde, materialhuse, bygninger for håndværkere og kirke kan ikke afgøres. I dag ville det være et sted i området i og omkring avlsgården til Nivågård.

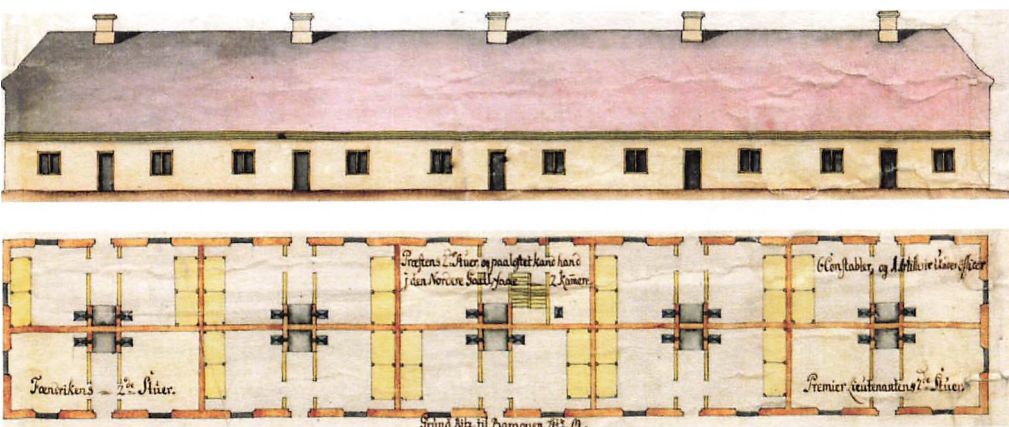
Materialhuset er sandsynligvis forsvundet, da man i 1767 indstillede aktiviteterne i Nivå.

Således skulle det jo ikke være endt: Allerede i slutningen af 1756 havde ingeniørkorpsets chef Samuel Christoph Gedde i samarbejde med Jean Baptiste Longueville afleveret et 3. projekt til en befæstning, der skulle sikre den nybyggede havn.¹⁴⁾ I lighed til de alternative projekter fra 1753 indeholdt dette projekt et forslag til en permanent kirke. Den skulle ligge i loftsetagen i den sydlige af de to planlagte mandskabsbarakker i søfortets indre, hvor der også var afset plads til en bolig for præsten.

Projektet er ikke så detaljeret, at man kan få et indtryk af det planlagte kirkerum, men man må forestille sig, at den har lignet den kirke, der blev indrettet i Slavehuset ved Stokhuset i København i 1741, og som var datidens standard: En række bænke adskilt af en midtergang med stole til præst og degn på begge sider af alteret på endevæggen. Søfortets faste garnison var beregnet til godt 150 mand, og dem skulle der vel alle være plads til i kirkerummet.

Der blev dog ikke taget noget skridt til virkeliggørelsen af søfor-

tet, der skulle beskytte galejhavnen. Nivå fik først sin næste kirkesal i 1878 da Vilhelmine Hage, mor til ejeren af Nivågård, Johannes Hage, lod den endnu eksisterende bedesal opføre. Bygningen er dog nu indrettet til privat beboelse. Her prædikede præsten i Karlebo med jævne mellemrum frem til 1910, da Johannes Hage bekostede opførelsen af den nuværende Nivå Kirke, men det er en helt anden historie.

Det planlagte søfort ved Nivå Galejhavn findes i mindst tre forskellige projekter, men fælles for dem er et par mandskabsbarakker, hvoraf den ene, der her vises i opstalt, skulle rumme en kirkesal på loftet i den sydlige ende (til venstre på illustrationen). Samtidigt skulle præsten have to rum i stueetagen i midten af bygningen og to kamre på loftet, tæt på kirkesalen. På næste side ses gavlen af bygningen og et snit, der viser, at kirkerummet oppe under taget ville have ligget noget klemte af taghældningen.

Udsnit af Samuel Christoph Geddes ene projekt fra 1753 i Rigsarkivet, ForsvarsBygningstjeneste, Fæstningskort, F-II-05.

- 1) Rigsarkivet, Admiralitetet, Adm 269, Generalkopibog s. 387-389, 31.7.1753.
- 2) Bjørn Westerbeek Dahl: Galejhavnen i Karlebo Kirkebog, i: Rytterskolen 2022. Årg. 16, nr. 3, s. 4-12.
- 3) Rigsarkivet, Kommissionen for Nivå Galejhavn, pakke 5: Skrivelser til kommandør-kaptajn Wegersløff 1754, brev fra C.O. Willars 27.7.1754.
- 4) Som note 1, s. 522, 27.11.1753.
- 5) Antallet af pladser i Karlebo Kirke er venligst oplyst af kordegn Gry Gjedsted.
- 6) Som note 4.
- 7) Det følgende bygger, hvor intet andet er anført, på Rigsarkivet, Kommissionen for Nivå Galejhavn, pakke 24-25: Ekstrakter af dagsrapporter 1753-1766. Disse indeholder tillige lister for de enkelte dage [!].
- 8) Som note 3, Willars, 15.9.1755.
- 9) Som note 3, pakke 26: Besigtigelser og inventarer, 17.5.1756.
- 10) Som note 3, Willars, 28.1. og 13.3.1758.
- 11) Som note 3, pakke 2: Protokol 1759-1762: Brev til Stibolt af 21.6.1761 i læg, dateret 29.6.1761.
- 12) Som note 10, Brev fra Stibolt til Fleckenberg 27.7.1761.
- 13) Som note 10, Opgørelse af Stibolt af 17.4.1762, i læg, dateret 3.5.1762.14) Som note 1, Adm 636: Indkomne sager, 27.11.1756. Kortet i Rigsarkivet... F-II-0...
- 14) Som note 1, Adm 636: Indkomne sager, 27.11.1756. Kortet i Rigsarkivet... F-II-0...

BRØNSHOLMSDAL

Lemmernes medicin

Af Kirsten Norn

Et usædvanligt arkivalie er dukket op i Brønsholmdalsarkivet i Frederiksborg Arkiverne.

Det er en faktura fra Hørsholm Apotek dateret 31. december 1871. Den er fundet i en bilagsmappe under søgning efter illustrationer til artiklerne om forsørgelsesanstalten Brønsholmsdal i tiden 1866 – 1878, da Johan Frederik Johansen var inspektør på anstalten.

Apoteker var ikke regnskabspligtige, derfor er fundet af en faktura en stor sjældenhed. Fakturaen er forevist Poul R. Kruse, dr.pharm., tidligere leder af Dansk Farmacihistorisk Samling i Hillerød. Farmaceutægteparret Edith og Poul Kruse har systematiseret og indsamlet genstande og trykte kilder til samlingen. Som følge af at apotekerne ikke havde pligt til at føre regnskab, har Poul R. Kruse aldrig set en apoteksfaktura under sit livslange arbejde med dansk apotekshistorie. En fak-

tura er heller ikke set i anden sammenhæng. Fritagelsen fra regnskabspligten sluttede i 1913. Herom senere i artiklen.

Fakturaen fra Hørsholm Apotek viser et års forbrug af medicin. Kunderne kunne betale kontant eller, hvis kunden var en institution, få 12 måneders kredit. Større indkøb udløste desuden en rabat, som i Brønsholmsdals tilfælde var på 33%.

En faktura er en hverdagsting, som giver os et indblik i hvilken medicin, der har været indkøbt til anstalten og samtidig kan den give os en idé om, hvordan helbredstilstanden har været på det pågældende tidspunkt. Det er en viden, vi mangler, og som vi her får et glimt af. En læge var tilknyttet Brønsholmsdal mod et årligt honorar. Derfor kan vi være sikre på, at medicinen er indkøbt på et fagligt grundlag.

Fakturaen giver os mange oplysninger, men den er også upræcis

Billag 188

Hörsholm Apotek, d. 31 Dec. 1871.

III A. BECHER.

~~1871~~

Rekvisitioner från Brönsholmsdal

Debit

C. F. 1871.

1871.	Medicament i stora Quantiteter, hvar för sig Rabat.			
Januar.	18 Kongerslösa 4 3/4, 3 Pyle Levant 4 8/8, 3 D° Saltskrut 4 8/8	2.	4.	8.
Februar.	12 3 Pyle Saltskrut 4 8/8	3.	4.	8.
Marts.	11 6 D° Levant 4 8/8, 18 Kongerslösa 4 8/8, 3 D° Saltskrut 4 8/8	3.	2.	8.
April.	12 18 Kongerslösa 4 8/8, 18 Kongerslösa 4 8/8, 3 D° Saltskrut 4 8/8	3.	2.	8.
	27 1/2 D° Levant 4 8/8, 18 Kongerslösa 4 8/8, 3 D° Saltskrut 4 8/8	1.	2.	8.
	29 3 Pyle Levant 4 8/8, 18 Kongerslösa 4 8/8	1.	4.	8.
Mai.	22 18 Kongerslösa 4 8/8, 18 Kongerslösa 4 8/8, 3 D° Saltskrut 4 8/8	3.	3.	4.
	27 3 Pyle Saltskrut 4 8/8, 3 D° Levant 4 8/8	1.	3.	8.
Juni.	18 6 D° Levant 4 8/8	1.	3.	8.
Juli.	18 Kongerslösa 4 8/8, 18 Kongerslösa 4 8/8	2.	4.	8.
August.	12 3 Pyle Levant 4 8/8	2.	1.	8.
Sept.	18 6 D° 2° 4 8/8, 3 D° Saltskrut 4 8/8, 18 Kongerslösa 4 8/8	4.	2.	8.
Oktober.	18 6 D° 2° 4 8/8	1.	3.	8.
Dece.	18 6 D° 2° 4 8/8	31.	4.	8.
	33 1/2 % Rabat	10.	3.	8.
		21.	8.	11.
Januar.	23 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4, 18 Kongerslösa 4 8/8	1.	2.	8.
Februar.	18 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4, 18 Kongerslösa 4 8/8	4.	2.	8.
	24 18 Kongerslösa 4 8/8	1.	4.	8.
Marts.	9 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4, 18 Kongerslösa 4 8/8	1.	2.	8.
	17 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4, 18 Kongerslösa 4 8/8	1.	2.	8.
	24 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4, 18 Kongerslösa 4 8/8	4.	2.	8.
	30 18 Kongerslösa 4 8/8	1.	3.	8.
April.	2 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4, 18 Kongerslösa 4 8/8	2.	13.	8.
	12 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4, 18 Kongerslösa 4 8/8	1.	3.	11.
Mai.	22 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4, 18 Kongerslösa 4 8/8	2.	10.	8.
Juni.	1 3 D° 2° 4 8/8, 3 D° Dandis 1 1/4	2.	10.	8.
Juli.	14 3 D° 2° 4 8/8, 3 D° Dandis 1 1/4	2.	12.	8.
August.	20 18 Kongerslösa 4 8/8, 3 D° Dandis 1 1/4	4.	6.	8.
Sept.	6 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4	1.	3.	8.
Oktober.	3 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4	1.	3.	8.
Dece.	6 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4	1.	3.	8.
	16 3 Pyle Dandis 3 1/2, 3 D° Dandis 1 1/4	1.	2.	12.
	38. 1. 9.			

og indforstået, sådan som det må være når et helt års leverancer bliver presset sammen på én side. Det er formentlig de mere dagligdags gener og smerter, vi bliver præsenteret for. Alvorligt syge lemmer kunne indlægges på Usserød Sygehus. Her tænkes på løjtnant Anders Christensen, inspektør J.F. Johansens forgænger, som døde af tuberkulose på Usserød Sygehus i marts 1866.

Lemmerne

Blandt Brønsholmsdals omtrent 100 lemmer var ca. 40% børn under 15 år. Voksne sengeliggende kan have udgjort ca. 10%. Det fremgår ikke af fakturaen om der er medikamenter, der har været forbeholdt særlige aldersgrupper.

Fakturaens ca. 30 medikamenter er for overskuelighedens skyld samlet i grupper i følgende beskrivelse.

FAKTURAENS MEDIKAMENTER

Hostestillende og slimløsende midler

Lemmerne hoster, men hvorfor hoster de? Årsagen kan være alt fra hoste på grund af støv, en allergi, en lungelidelse eller noget helt andet. Vi får altså ikke noget at vide om, hvilken sygdom lemmerne har, kun

om symptomet: hoste. Som hostestillende middel købtes Salmiakmixtur, i alt 27 pægle, hvilket er et stort indkøb. I månederne januar – marts købes 3 pægle pr. måned, i april 12 pægle, i maj 3 pægle, i november 3 pægle. (1 pægl = ca. 1/4 l.) Det fremgår ikke af Korrespondanceprotokolten, hvad årsagen til det store indkøb kunne være.

Betændelse i visse slimhinder

En overfladisk betændelse i en slimhinde, hvor der dannes slim eller puds, kan behandles med Althæasaft. Bruges ved katar i åndedrætsorganer, mavesæk og tarm.

Sårbehandling

Lemmerne har et stort behov for at få sår helet, dertil er indkøbt 5 pund Kongesalve, der bl.a. består af kolofon, voks og terpentint. Kolofonium er en harpiks der anvendes til Salver og Plastre. Andre sår behandles med Flueplaster eller Fluesalve, der indeholder et udtræk af spansk flue. Begge blev påført såret. Terpentintolie er også brugt til samme formål blandet med fed olie eller rørt op med salve både ved hudirritation og som et blæretrækkende middel. Til sårbehandling er også anvendt Voxsalve som består af gult voks og olivenolie.

Kongesalve holdt sårene åbne, Flueplaster og Fluesalve irriterede såret og trak betændelsessvæske ud af huden. Der var stor diskussion blandt 1800-tallets læger om, hvilke behandlingsmetoder der var bedst. Der var til tider drabelige diskussioner om patientbehandlingen, som byggede på erfaringer, indtil kemisk og teknisk viden tog over og forsyndede dem med faktisk viden i 1890'erne.

Blodstillende middel

Brændt Alun, der havde en teknisk anvendelse som bejdse, blev også brugt medicinsk som blodstillende og adstringerende middel. Adstringerende: som virker sammentrækkende. Over såret dannes en tynd hinde, som beskytter såret og fremmer healingen.

Gigtsmerter

Som smertestillende middel mod rheumatiske smerter har man brugt Kamferolie, der kunne gnides ind i huden på det pågældende sted. Kamferolien brugtes også ved forstuvninger. Opodeldoc var også en mulighed, midlet bestod af en sæbeopløsning tilsat kamfer, ammoniakvand, timian- og rosmarinolie.

Nervesmerter

Mod nervesmerter har man anvendt Belladonnadråber, fremstillet ved udtrækning af belladonnablade med spiritus.

Hudsygdomme

Glycerin havde en udbredt medicinsk anvendelse i befolkningen ved hudsygdomme, tør- og sprukken hud.

Irritation i øjnene

har også været plagsomt. Der købes Øjenvand, som ikke er defineret nærmere.

Te af hyldeblomster

brugtes som svedfremkaldende middel.

Forstoppelse

Har været et stort problem for lemmerne, det var det også hos befolkningen generelt. Der købes stort ind af Torskelevertran. Amerikansk Olie og Engelsk Salt (magnesium) benyttedes også i mindre omfang.

Fnat og lus

Mod disse to onddyr, som sikkert har været besværlige at komme til livs, brugtes Styracliniment. Liniment er betegnelsen for et lægemiddel i flydende form, beregnet til at gnide ind i huden for at virke lokalt. Sty-

raxliniment bestod af styraxbalsam opløst i olivenolie og spiritus. Styraxharpiks eller Styraxbark fra et Lilleasiatisk træ blev brugt gennem århundreder mod visse hudlidelser. Styrax var ud over den medicinske brug også kendt som en ingrediens i røgelse og parfume. Til bekæmpelse af lus anvendtes også knuste Sabadillefrø, registreret i Pharmacopoea Danica 1868 som Lusefrø.

Sæbefremstilling

Bomolie er en simpel kvalitet af olivenolie, den har i stor udstrækning været brugt til fremstilling af sæber. Bomolie indkøbtes især i månederne januar – april og oktober – december.

ANDRE INDKØB PÅ FAKTURAEN

Maltextrakt

Indkøb af Maltextrakt i månederne november og december har med stor sandsynlighed været brugt til at blande i lemmernes hvidtøl. Det var skik og brug på land og i by, at alle drak sødt øl op til jul.

Anilin

De nyudviklede syntetiske anilinfarver var mere holdbare og klare i farverne. Frem for alt var de billigere og nemmere at bruge ved indfarvning af tekstiler end naturprodukter-

ne, hvor fremstillingsprocessen af farverne var mere besværlig. Anilinfarvet tekstil blev meget populært i befolkningen omkring 1860 og århundredet ud.

Fluer

Den årlige flueplage bekæmpedes med fluegift. Et kemisk middel af varierende sammensætning enten som pulver eller i væskeform.

Blæk

Blæk, som formentlig er fremstillet på Hørsholm Apotek, brugtes til arbejdet med de mange protokoller, der skulle føres af regnskabsmæssige grunde plus inspektørens omfattende korrespondance vedrørende driften af Brønsholmsdal bl.a. til de fire sogne Hørsholm, Birkerød, Karlebo og Blovstrød, som skulle have information om deres lemmer på anstalten. Børnene på Brønsholmsdal lærte også blækskrivning på anstaltens skole. Det gjaldt både piger og drenge.

Fakturaens medicin er med få undtagelser optaget i Pharmacopoea Danica 1868, som er den autoriserede danske lægemiddelfortegnelse. Undertaget er bl.a. Belladonnadråber, og Øjenvand. Pharmacopoea Danica in-

deholder oplysninger om et lægemiddels sammensætning, fremstilling, egenskaber, håndtering og opbevaring m.m. Der er ingen oplysninger om hvilken sygdom, det skal gives for. Det er lægens opgave.

Havde lemmerne fået den medicin, som ovenfor er beskrevet, hvis de var blevet boende i deres fattige hjem?

Fredensborg Arkiverne har passet godt på Brønsholmsdalsarkivet, og derfor er fakturaen fra Hørsholm Apotek bevaret. Fundet af den skal her ledsages af en opfordring til lokalarkiverne om at være opmærksomme på bilagsmapper. De indeholder ofte en del "diverse papirer" som kan vise sig at være meget nyttige.

Brønsholmsdal var blandt de første ud af ca. 300 nye fattigforsørgelses- og arbejdsanstalter der oprettedes kort efter 1864 og århundredet ud. I skrivende stund har vi fået ét eksemplar frem af en ny kilde til vores viden om lemmernes helbredstilstand og datidens holdning til de fattige. Mon der i bilagene til anstaltens regnskabsmapper kan findes flere apoteksfakturaer?

Det danske apotekervæsens organisation var fastlagt i "Forordning om Medicis oc Apotecker etc". Den danske udgave blev underskrevet i København den 4. december 1672. Handel med apotekervarer var international, derfor benyttedes latin som kommunikationssprog. I 1893 ændredes det til dansk i Det danske Kongerige. I 1869 blev apotekernes vægtsystem ændret til det nuværende vægtsystem: 1 kg. = 1.000 gram, 1 pund = 453,59 gram. Rummålene var stadig de samme fx. 1 pægl = 0,2415 liter.

Forordningen var meget fremsynet, den adskilte bl.a. opgavefordelingen mellem apotekeren og lægen. Apotekerens virksomhed blev fra da af handel med og fremstilling af medicin, mens lægens opgave var patientbehandling og udvikling af nye lægemidler.

Det er Forordningen af 1672, der fritager apotekerne for regnskabspligt. Fritagelsen afbalanceredes af en nidkær kontrol fra myndighederne. Der vankede bøder, hvis apotekeren ikke overholdt forordningens bestemmelser. Fritagelsen fra regnskabspligten blev afskaffet i 1913.

En stor tak til Poul R. Kruse som påtog sig opgaven med at undersøge

og kommentere fakturaens medicin i en lang række ældre værker, som ikke er nemt tilgængelige. Poul R. Kruse har øst af en viden, det har taget mange år at bygge op

Litteratur og webadresse brugt til udarbejdelse af artiklen

Apotekervæsenets historie i Danmark. Af Poul R. Kruse i samarbejde med Niels Møller, 2001. Side 11-30.

Fredensborg Arkiverne, Brønsholmsdals Arkiv, s.10, ks.1: Bilag 1871: Hørsholm Apothek 31. december 1871. Apotekets bilagsnr. er 188.

Pharmacopoea Danica 1868. Dansk oversættelse, med enkelte tilføjelser. 2. oplag, 1875. Det er en uautoriseret oversættelse. Den autoriserede oversættelse udkom i Pharmacopoea Danica 1893.

Skydsgaard, Morten A.: Ole Bang og en brydningstid i dansk medicin, 2006. Side 103 – 131: Lægekunsten set fra Bangs sygehistorier.

THERIACA 2019. En farmacihistorisk skriftrække. Hæfte 45. Poul R. Kruse: S. 111-127: Gamle apotekerbøger med prydelige titelillustrationer.

Ordbøger og oplysninger: Ordnet.dk, Korpus.dk, Den store Danske og

lex.dk. Salmonsens Konversationsleksikon. 2.udg.

Litteratur brugt til identifikation af fakturaens lægemidler m.m.

ABI, Alfred Benzons Index. København 1940.

Collegium Sanitatis Regium. Pharmacopoea Danica. Editio 5. Haunia (København). Reitzel 1868.

Gram, B.: Lærebog i Farmakognosi. 1927.

Hoch, F.: Pharmacologisk Compendium, Bd. 1-2. Christiania 1878-1880.

Meyer, K.: Almindeligt illustreret Vareleksikon 4. udg. 1924.

Zeuthen, H.R.: Danske Farmakopeer indtil 1925. Formelsamling og oversigt. København, 1927.

Netsider

Dansk Farmacihistorisk Samlings hjemmeside: www.dfhf.dk Pharmakon, Milnersvej 42, 3400 Hillerød. Museumsleder: Mette K. Jensen, cand.mag i historie og farmakonom.

Mine øvrige fem artikler om Brønsholmsdal findes i Rytterskolen 2016 nr.3, 2019 nr.2 og 2020 nr. 2.

Landsbyens Organisation

I forrige nummer. af 'Rytterskolen' bragte vi fhv. gårdejer Ole Jørgensens beskrivelse af 'Vejgård' i Karlebo i 1868, indsendt til Nationalmuseet i 1946.

Museet må have sendt ham en række spørgsmål med ovenstående overskrift. Det har bl.a. drejet sig om lokale traditioner. Ole Jørgensens svar på 'Spørgelisten' er gengivet nedenfor. Hans stavemåde er bibeholdt, men teksten har jeg opdelt i mindre afsnit, ligesom der er sat nogle få tegn for at gøre den lettere at læse.

Det lav, han omtaler, må have noget med begravelser at gøre. Om det var et såkaldt ligbærerlav er uvist.

Ole Jørgensens tekst er gengivet efter afskrift i Mogens Wellendorfs Arkiv i Fredensborg Arkiverne.

JEC

Det er en Spørgeliste som jeg ikke kan fortælle meget om her fra Karlebo Sogn, det eneste jeg ved er, at jeg blev Gift 1889, og Flytede til mine Svigerforældres Eiendom i Gunderød By Karlebo Sogn.

Da var der en Mand som Døde i en By som hed Heslerød ogsaa i Karlebo Sogn. Saa sagde min Svigermor: "Vi har hørt med til Lavet før, om vi bliver bedt med til hans Begravelse for vi se." Men vi blev ikke indbut, saa var Lavet altsaa ophørt. Lavet kunde ellers strække sig til folk man slet ikke kente eller kom sammen med uden til Begravelse.

En Begravelse paa Landet var den Gang en stoer begivenhed her i Sognet 1880, særlig naar det var

Gaardmandsfolk. Der kunde være op til en 20 a 30 Vogne til at følge efter Ligvognen til Kirke, det vil sige der var 40 a 50 Familier som var indbudt til Begravelsen som foregik fra Hjemet.

Naar et af familigen var afgaaet ved Døden, blev en Mand eller Kone sendt ud at indbyde dem som skulde med til Begravelsen. Her paa Egnen var det mest Kvinder der havde den bestilling, at være Bedekone kaldes det for, hun fik altid en Mark (33 Øre) vert sted hun kom at indbyde. Saa kunde hun have sig en god Dagløn, men saa skulde hun ogsaa vere i Køkkenet helle den Dag Begravelsesgildet var.

Bedekonen havde en hel ramse

at sige hvert sted hun kom ind, den Lød: "jeg skal Hilse fra N N. og sige om i vil Møde den Dag Kl 10 og Spise Frokost, og følge den Afdøde til Hans eller Hendes siste Hvilested, høre paa Præstens Tale, følge med tilbage til Hjemet og spise et maaltid Mad vad Huset formaar. Saa skulle jeg bede Sønerne til at Ringe, og Døtrene til at pynte Graven."

Saa var det lige meget enten der var nogle Sønner eller Piger i Huset. Det gentog Bedekonen hvert sted hun kom, hun havde jo en afskrift paa dem som skulde Indbydes.

Frokosten var altid kolt Bord med forskeje slags paalæg, efter som Hjemmet havde raad til. Bag efter fik man Kaffe, Konerne med Brød til, Mændene fik KaffeKnægte, det var med Rom eller Konjak i, mange var ikke helt Ædru naar man fulgte den Afdøde til Kirken. Det foregik altid i Skritgang. Ligvognen var altid en stor Arbejdsfjedervogn. Følget var i deres beste Stadtsvogne med 2 Agestole.

Præstens Tale var gjerne [til] 5 eller 10 Daler eftersom det var en Rig, eller Fattig der blev Begravet.

Fra Kirken og tilbage til Hjemet kørte man altid meget stert. Midagen bestod for det meste af Risen-

grød, man spiste 4 a 5 Personer af et storet Fad, og bagefter fik vi kogt Klipfisk med sterk Senup og Smørsovs og Smørebrød og mange Snapse Brendevin til. Saa efter Midagen Spilede Mandfolkene Kort, og Kvinderne Samtaledede, saa senere fik vi Kaffe. En saadan Begravelse varede næsten altid til Kl. 10 om Aftenen, var det en Aftægts Kone eller Aftægtsmand der Døde, var Sorgen jo ikke saa stoer.

Tiderne Skifter jo, senere bestod Midagen af Steg, og senere fik vi Lagkager med Vin til efter Midagen. De indbutte gav gjerne selv en Lagkage til Begravelsen, tidligere havde de gjerne givet et par Pund Smør. Nu er den slags begravelser faldet bort her i Sognet. Nu faaer vi gjerne en Kop Kaffe i Forsamlingshuset efter at den Døde er sænket i Graven.

Bystevne og den Slags har jeg ikke oplevet. Vi havde et Byhorn i Sognet som der blev brugt til at blæse i naar der var Ildebrand, saa skulde vi jo Alle som havde Køretøi møde med Vandvognen, og køre Vand til Sprøjten.

fhv Gdr. Ole Jørgensen
Auderød By, Karlebo Sogn
Frederiksborg Amt

Julestormen 1902.

For 120 år siden, natten mellem d. 25. og 26. december, rammes landet af en orkan, der af nogle betegnes som den værste i det 20. århundrede. Nedenstående er gengivet nogle uddrag fra samtidens aviser m.m. Den er efterfølgende blevet kaldt 'Julestormen 1902'. JEC

Frederiksborg Amts Avis, 28. december 1902:

Orkanen

Ødelæggelser over hele Landet.

Nordsjællandske Ulykker.

Kæmpetræer styrter, Baade slynges mod Kysten, Huse ramponeres.

Med saa orkanagtig en Vælde som Natten mellem 1ste og 2den Juledag har Stormen ikke længe raset over Danmark.

Det begyndte med blæsende Regnbyger fra Vest-Syd-Vest over Middag. Da Mørket skred frem, blev det Storm, der hylede i Træer, fløjtede i Telefontraade og slog om Gaardhjørner med heftige Smæld, mens et tykt og uigennemtrængeligt Mørke lagde sig over hele Landet. Saa sprang Vinden ved Midnat om til Nordvest. De orkanagtige Byger voksede samtidig i vild Kraft; det begyndte Ødelæggelsesværk fortsattes, indtil Uvejret ved 4½ Tiden stilnede lidt af. Folk som laa uden Blund i deres Senge, ængstede af Elementernes Rasen, kunde da

ud paa Morgenstunden faa lidt Søvn, før de ved Dag gry stod op for at betragte Ødelæggelsens Vederstyggelighed.

Orkanen skyldes det stærke Lufttryksminimum, der i Torsdags stod nordfor Skotland, og i Løbet af Natten til Fredag gik mod Syd-ost nedover til Rigabugten uden dog at passere direkte over Danmark.

Fra Meteorologisk Institut meldes, at de selvregistrerende Apparater paa Orlogsværftets Mastekran har konstateret en Vindhastighed af 35 Meter i Sekundet. Det er den største, der er maalt, siden Apparaternes Opsætning 1889.

Hørsholm Avis, 28. december 1902:

I Hørsholm og Omegn

har Stormen gjort stor Skade. Overalt ser man Huller i Tagene og væltede Træer. (...) I Kongens Have ligger omtrent alle gamle Tujaer fra Slottets Tid, revne op med Rod. Desuden er Vandvær-

ket paa Klædefabrikken bleven ødelagt, og i Grønnegade er et lille Hus blæst fuldstændig om. Af træerne langs med Ridebanen er der ogsaa gaaet et Par Stykker.

Endelig styrtede en nylig opført Bageriskorsten om.

Ved Ildebrande er en lille Vindmølle ved Nivaa nedbrændt, og ved Kettinge er efter forlyden- de brændt en stor Gaard.

[Der er tale om vindmøllen, der lå på den lille bakkekold vest for vandmøllen. Det siges, at ingen observerede branden. Man kunne om morgenen blot konstatere, at møllen var væk. Den blev ikke genopført.]

Frederiksborg Amts Avis, 28. december 1902:

Den største Ødelæggelse

her i Amtet synes efter alle Beretninger at dømmes at være sket i Gilleleje. Befolkningen her er ganske fortvivlet over Tabet af deres Fartøjer og den tildels ødelagte ny Havnemole. Denne synes helt forsvundet med Undtagelse af Stykket, hvor Fyrtaarnet staar. Ligeledes er en stor Del af Bolværket skyllet bort, Og Vandet truede nogle af de lavestliggende Huse.

Hørsholm Avis, 29. december 1902:

Fra Søen.

Juledags Formiddag forankrede Galeasen "Marie" ved Nivaa, og om Eftermiddagen var Dæksmanden gaaet i Land, medens Skipperen og Hustru var blevne om Bord. Kl. 1 om Natten kom Skibet i Drift og drev over mod Sverig. Ved Firetiden strandede det lige ved Landskrona. Styrbordssiden blev knust og Skibets fyldtes med Vand. Det lykkedes de ombordværende at redde sig i Land, i megen forkommen Tilstand, men Skipperen, der selv ejer Skibet, lider et stort Tab, da han havde lavt assureret.

[Som ved alle skibsforslis blev der afholdt søforhør. Her oplyses det, at "Marie" var en jagt, bygget i 1849 i Slesvig og hjemmehørende i Marstal. Det har formentlig skullet laste produkter fra teglværket.]

Søforklaring i Landskrona d. 30/12 02. Søforhør i København (Sø- og Handelsretten) d. 21/2 og 25/2 03.

Medens Marie laa til Ankers ud for Nivaa Teglværk, blæste det op til en saa haard Storm, at baade den ene Ankerkætting og en Trosse, som var fastgjort i Land,

sprængtes, hvorefter Marie omtr. Kl. 2 FM. gik i Drift for et andet Anker. Kapt. Kromann - der med en kvindelig Passager var alene om Bord, idet Matrosen havde Landlov og som Følge af Stormen ikke kunde komme om Bord igen - stak Ankeret fra sig og forsøgte at sætte Sejl, men disse sønderblæstes, hvorfor Marie for Takkel og Tov lænsede over mod Sverige. Det forsøgtes at styre ind i Landskrona Havn, men Marie blev af Stormen sat paa Land paa den uden for Havnen liggende Ø «Gråen» og fyldtes. Kapt. og Passagereren kom uden Vanskelighed i Land. Marie, som blev Vrag, solgtes for 155 Kr.

Frederiksborg Amts Tidende, 31. december 1902:

Skadens Størrelse

”Politiken” bringer en Opgjærelse, hvorefter der Stormnatten hele Landet over udenfor København skal være omkommet 16 Mennesker og saaret 10, og omblæst ca. 300 Gaarde og huse, 40 Dampskorstene, 70 Møller og 2 Kirketaarne, ligesom ogsaa en Mængde Kreaturer er dræbte.

Hørsholm Avis, 3. januar 1903:

Opraab!

Blandt de Fiskerlejer, som blev hjemstøgt af Orkanen 1. Juledags Nat, har sikkert intet lidt saa stor

Skade som Gilleleje. 47 større og mindre Fartøjer og 30 Joller blev helt eller delvis ødelagte, og omkring 160 Familier er i Øjeblikket erhvervsløse.

En hurtig Hjælp er derfor absolut nødvendig for at undgaa Nød og Elendighed blandt denne Befolkning, Og vi Underskrevne er traadte sammen for at anmode Offentligheden om at træde hjælpende til.

Bidrag modtages paa vort Kontor.

Blandt Underskriverne nævne vi: Prins Valdemar, Godsejer Johs. Hage, Nivaagaard, og Formanden for Gilleleje Havnelav, F. R. Hansen.

Hørsholm Avis, 4. januar 1903:

Fra Stormnatten

Det meddeles nu, at der paa Teglværkerne ved Nivaabugten anrettedes megen Skade. Vandet, som i Mands Minde aldrig har staaet saa højt, brød ind i Lergravene og fyldte dem. Ødelæggelserne er ret betydelige. Mindst har Nivaagaard Teglværk lidt. Derimod gik det haardt ud over det nord for liggende store Frederiksens Teglværk. Den store Udskibningsbro er bleven ødelagt, og Vandet har fuldstændig oversvømmet en stor, nylig fuldført Inddæmning. Meget andet er mølesteret, og Skaden løber op i Tusinder. (Efter B.T.)

"Rytterskolen" på nettet.

Alle trykte numre af bladet kan nu læses på foreningens hjemmeside **www.lokalhistoriske-forening.dk** Under fanebladet: **Om foreningen** findes: **Medlemsbladet**.

Bladet udkommer normalt med 4 numre om året. Af forskellige årsager er der i enkelte år kun udkommet 3 numre. Omfanget spænder fra 8 til 40 sider.

Det udkom første gang i 2007, men kun på nettet og disse numre er desværre ikke bevaret. Skulle der blandt læserne være nogen, der har denne første årgang liggende på deres pc'er, er redaktionen meget interesseret i at få en kopi tilsendt.

Der er desuden udarbejdet et register med søgeord over artiklerne i bladet. Nogle indlæg er dog ikke medtaget i registeret, da de ofte

optræder i bladet. Det gælder således "Formanden har ordet", bestyrelsens sammensætning og "Rytterskolens historie". Dagsaktuelle indlæg er heller ikke medtaget.

Der kan søges i registeret ved samtidig at trykke **Ctrl og f**

Registeret søges opdateret mindst 2 gange om året.

JEC

Rytterskolen

Medlemsblad for Karlebo Lokalhistoriske Forening
2. årgang - Nr. 1 Juni 2008

Indhold

Nyt fra formanden	s. 1
Store Vaskedag i Avderød	s. 3
Udstilling om kommunens historie	s. 4
Bestyrelse og organisation	s. 5
Udnævnelse af æresmedlemmer	s. 7
Lokalhistorie: Wrangel Aae	s. 10

Nyt fra formanden

På Lokalhistorisk Museum i Avderød fortsætter vi med at udbygge udstillingen i den

gamle skolestue. Bl.a. har vi nu fået udstillet endnu flere af de genstande, som museet i sin tid modtog fra Karlebo Skole. Herunder gamle land-

Første nummers forside.